

GÈNERE, DIFERÈNCIA SEXUAL I SEXUALITAT

Concepció Garriga i Setó

Actualment, l'interès dins dels cercles psicoanalítics locals, sobre el gènere, la diferència sexual i la sexualitat és ben palès. Al llarg d'aquest curs, a penes hi hagut trobades, jornades o congressos on no es fes esment d'aquestes temàtiques, cosa que posa de manifest, la vigència persistent, fins a convertir-lo en debat interminable, de la reflexió sobre la identitat genèrica i la sexualitat. L'Associació Psicoanalítica Internacional (IPA), juntament amb la Societat Internacional de Neuro-Psicoanàlisi, fent-se ressò d'aquest interès, també va celebrar el seu congrés sota el títol de "Sexualitat i Gènere", que van desenvolupar per separat. El Comitè sobre Dones i Psicoanàlisi (COWAP) va desenvolupar "Temes de Sexualitat i Gènere relacionats amb la Feminitat i la Masculinitat", mentre que la Societat tractava de les "Perspectives Neurocientífica i Psicoanalítica sobre la Sexualitat i el Gènere". Aquestes dues conferències van tenir lloc aquest estiu passat, del 30 d'Agost al 3 de Setembre a Estocolm, Suècia. Personalment, vaig tenir ocasió d'assistir a la primera.

Amb aquest escrit voldria fer arribar un resum de les ponències que s'hi van debatre. Aquest article també pot servir per recordar o donar a conèixer algunes autores que fa anys que treballen en aquest àmbit des de l'enfocament psicoanalític, tot i que la llista és molt més extensa, tant de les que hi van assistir i participar en algun nivell –Emilce Dio Bleichmar, Nancy Chodorow, Colette Chaillant, Gisella Kaplan, Mariam Alizades, Irène Matthis– com de les que no hi eren –Ethel Person, Susie Orbach, Carol Gilligan... A continuació us ofereixo, doncs, el resum de les ponències a les que vaig assistir, i de les que les ponents m'han fet arribar còpia, juntament amb un petit comentari sobre l'autora i l'obra:

JOYCE McDOUGALL, és una psicoanalista nord-americana molt gran que viu a París. Autora de diferents llibres amb molt èxit de vendes, aquí també, com: "Alegato por una cierta anormalidad", de 1993, publicat per Paidós, CPP 163, "Los teatros de la mente", de 1994, Julián Yébenes, "Los teatros del cuerpo", de 1996, del mateix editor, i "Las mil y una caras de Eros", de 1998, Paidós, CPP 214. Va presentar la ponència **"Freud i les sexualitats femenines"** Va començar amb un repàs als grans canvis en la sexualitat de les dones des de l'època victoriana en què Freud va escriure (la sexualitat contemplada com un privilegi masculí i les dones relegades al "deure conjugal", el sacrifici, la frigidesa o el plaer simulat) fins a l'actualitat, en què la vida sexual de les dones comença a l'adolescència, amb el vist-i-plau dels pares, i amb la legalització de l'anticoncepció i l'avortament. Va destacar que l'alliberament sexual ha tingut lloc entre les dones i va subratllar la importància d'haver abandonat la primacia de l'òrgasme vaginal i el sentiment de culpa que generava no obtenir-lo.

Segons McDougal, Freud estava fascinat pel sexe de les dones, però el tractava amb un biaix de por i amb projeccions dels seus anhels libidinals primerencs reprimits, cosa que no li va permetre atrevir-se a publicar "La Sexualitat Femenina" fins el 1931, quan ell tenia 75 anys. L'autora va reconèixer que va ser el primer home que es prenia seriosament i que tenia un interès científic per la sexualitat de les dones, però també el va qualificar de "castrador del clítoris", i va afirmar que desconeixia la complexitat de l'òrgan i el fet que les seves extensions el fan relativament gran. Per McDougal, la suposició taxativa de Freud de que la sexualitat de les dones és inferior des de l'inici, és la seva projecció. Tots, homes i dones, tenim enveja de l'altre/a, i voldríem tenir tots dos sexes i ambdós pares sexualment. Aquesta és la major ferida narcisista que hem d'afrontar, va afirmar.

McDougal va esmentar els articles de Freud que han estat àmpliament qüestionats i en va repassar els tòpics. Va afirmar que l'haver plantejat que una dona ha d'escollir entre ser sexual, maternal o professional ha fet molt de mal a moltes dones, ja que aquestes no són posicions dicotòmiques, sinó que cal un delicat equilibri per evitar que es creguin impel·lides a sacrificar les seves necessitats narcisistes i libidinals en una àrea qualsevol d'aquestes.

JULIET MITCHELL, és una psicoanalista freudiana anglesa, que el 1974 ja va escriure "Psicoanálisis y feminismo. Freud, Reich, Laing y las mujeres", publicat en castellà per

Anagrama el 1976. El 1977 Edicions 62 li publica en català "La condició de la dona", No ha parat de publicar, ja que a més de clínica, és professora de psicoanàlisi a la universitat de Cambridge. El 1984 va publicar "Women: The Longest Revolution". El seu darrer llibre, del 2000, és "Mad Men and Medusas: Reclaiming Hysteria and the Effects of Sibling Relations on the Human Condition" publicat a Londres per Allen Lane i Penguin Books, No em consta que estiguin traduïts. El contingut de la seva ponència **"Suggerint una diferència entre la diferència sexual i el gènere"** recull les seves tesis, per cert molt polèmiques i fortament discutides per tot un altre sector de les ponents: la Jessica Benajmain, la Nancy Chodorow i la Toril Moi, amb les comparteixo les crítiques.

Va començar afirmant que "la diferència sexual" implica la reproducció, mentre que inconscientment s'ha desplegat el concepte de "gènere" per expressar una sexualitat que no és primàriament ni predominantment procreativa. Quan els germans/es i els/les companys/es juguen a "Pares i a Mares" es mouen pel regne de les fantasies reproductives, més que explorar el *drive* sexual. La prevalença del concepte de gènere té lloc perquè, a partir dels 60, els models sexuals dominants han estat no reproductius. La preocupació de Mitchell és que amb el concepte de gènere desaparegui el lloc de la sexualitat.

Sostenia que, actualment els conceptes de gènere i diferència sexual estan fosos i s'han de separar. Que cal mantenir la diferència sexual i la diferència psíquica que suposa comprendre que fan falta dos sexes per la reproducció. La diferència sexual es construeix amb dificultat.

Haver volgut suprimir les relacions subjecte/objecte en benefici de relacions subjecte/subjecte ha implicat que es donés la diferència sexual per suposada enlloc de que s'entengués com a construïda. Però a més, la sexualitat reproductiva requereix la diferència sexual, que inclou una dinàmica subjecte/objecte i l'heterosexualitat. Tot i que, res impedeix que cada sexe pugui prendre l'altre com a objecte d'una manera més igualitària.

En la seva polèmica presentació, Mitchell va continuar: "degut a que la psicoanàlisi ha anat darrera la cultura, en subordinar la sexualitat a la reproducció ha perdut el seu *insight* revolucionari respecte a la importància de la sexualitat,... estar o no estar casat/ada; tenir o no tenir una criatura pot ser la marca de la cura! Restablir la sexualitat al seu lloc central implicaria tornar el símptoma a les representacions inconscients del *drive* sexual que el constitueix; una gran part d'aquest *drive* sexual és pervers".

Segons Mitchell el gènere és el nen pervers polimorf fet adult. Mentre que la moral que ella fomenta és la de la subjecció de la sexualitat a la reproducció, la moral del gènere, diu, té a veure amb la resolució de la violència.

Des dels 60, sexualitat i reproducció s'han separat. Hi ha pocs països a Occident que estiguin substituïnt la població mitjançant els naixements; a majors possibilitats d'èxit econòmic de les dones, major la probabilitat de no tenir fills (*childfree-ness*).

La tesi d'aquest darrer llibre de Mitchell és que la perpetuació de la perversió porta a relacions de germans, a relacions laterals. L'autora sosté que no hi ha simbolització, que els nois i les noies exploren el que hi ha, no el que no hi ha.

TORIL MOI és professora de crítica literària des d'una perspectiva psicoanalítica i lacaniana a la Universitat de Duke, Carolina del Nord, USA. Té diverses publicacions entorn del gènere i la sexualitat. "Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory (1985, 2^aedició. 2002), "Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman" (1993) i "What is a Woman?" (2000) és la més recent. Amb la seva ponència **"De feminitat a finitud: Freud, Lacan i el feminisme"** Moi defensa que cal deixar el concepte de castració únicament per a les fantasies o les pors de perdre el penis. Per al seu ús simbòlic, actualment hipergeneralitzat, és preferible parlar de finitud, ja que aquest concepte és més exacte i té menys connotacions fàl·liques que el de castració.

JESSICA BENJAMIN és la meua autora predilecta. La que em va donar l'èmpenta per anar-hi. A més de diversos llibres publicats –en té dos de traduïts a Paidós: “Los Lazos de Amor. Psicoanálisis, feminismo y el problema de la dominación” de 1988, traducció el 1996, y “Sujetos Iguales, Objetos de Amor. Ensayos sobre el reconocimiento y la diferencia sexual” de 1995, traduït el 1997, i “Shadow of the Other: Intersubjectivity and Gender in Psychoanalysis”, 1998, New York: Routledge. És una de les fundadores, juntament amb el malaguanyat Stephen A. Mitchell de l'Associació Internacional per la Psicoanàlisi i la Psicoteràpia Relacionals (IARPP). També és editora associada de la revista “Studies in Gender and Sexuality” del grup “The Analytic Press” des del seu inici, el 2000. Treballa com a psicoanalista a Nova York. És supervisora i professora en el Programa Postdoctoral sobre Psicoanàlisi i Psicoteràpia de la New York University. La seva ponència va tractar sobre **“El misteri del sexe: la passivitat femenina i la solució masculina”**. Allà sostenia que la passivitat femenina és una projecció. El concepte de feminitat està construït per una ment masculina, que crea en el mateix moment les nocions de feminitat i masculinitat. Es refereix a Christiansen quan suggereix que “la masculinitat està constituïda en primer lloc pel repudi de la passivitat en favor de l'activitat defensiva. En el mateix moviment defensiu, en el moment en que el noi expulsa la passivitat crea el que s'ha anomenat feminitat com un objecte projectat que absorbeix el que ell rebutja”.

Benjamin continua explicant que en l'economia monàdica de Freud es tractava de regular l'excés de tensió mitjançant la descàrrega. La descàrrega està associada amb un tipus d'higiene de la líbido que fa de pont entre la sexualitat i la salut mental. Per això el que entenia per passivitat femenina era la solució a l'excés masculí. La masculinitat es constitueix en l'activitat tot rebutjant la passivitat, equivalent a feminitat.

Actualment, afirma, des d'una visió o una economia intersubjectiva, el punt crític és regular la pròpia excitació, no compartir-la amb algú altre. La comprensió relacional apunta més aviat a que la sexualitat expressa configuracions relacionals dins de les que es produeix tensió/energia somàtic/afectiva que es materialitza/transforma en sexualitat.

Girar-se cap al pare allunyant-se de l'activitat de la mare –la maternitat- és la clau. Quan la filla es gira cap al pare de la manera que diu Freud, fa de recipient de l'excés del pare. La filla femenina es converteix així en projecció del pare. (El que la fa femenina és girar-se cap al pare, no la maternitat, que no és femenina segons Freud). Segons l'autora, per a les dones, l'opció entre feminitat i maternitat, la identificació amb la mare o l'alliberació girant-se a ser l'objecte del pare ha estat desconcertant des de fa molt temps.

Els termes masculinitat i feminitat, tal com Benjamin els està definint s'apliquen a posicions. Per tant, la masculinitat s'associa amb la posició d'activitat defensiva, de desprendre's de l'ansietat, dominar els estímuls i crear l'altre/a contenidor/a menyspreat/ada. Essent aquesta altra, la posició de feminitat, una posició acomodàcia, receptiva i reflectora.

L'economia intersubjectiva requereix un concepte d'apropiació/autoria (*ownership*), a la que arribem mitjançant una inversió conscient que recupera les funcions femenines o maternes de contenir i de tenir un interior. És aquest sostenir i apropiar-se que s'han de recuperar i s'han de portar a la nostra noció de subjecte sexual. Llavors podrem concebre un/a subjecte que pugui desitjar a un/a altre/a subjecte sense reduir-lo/a a un objecte passiu o aclaparador que, a la vegada, queda desvalgut davant els seus propis impulsos.

L'apropiació/autoria suposa una noció de sostenir la tensió enlloc d'eliminar-la –de posposar la descàrrega, de rendir-s'hi- enlloc de dominar-la. La idea de rendir-se (*surrender*) denota una forma de deixar anar el domini i el control, que ens permet transcendir els termes de dominació i submissió, un deixar-se anar en que la persona no s'abandona a l'altra – tot i que, potser amb l'altra. Benjamin afirma que el que ens treu de les relacions de poder i ens porta a la rendició, al procés de reconeixement mutu, és el contrari de la complementarietat actiu-passiva,.

L'acceptació de la passivitat, la rendició intersubjectiva, forma una component crucial de la posició depressiva. La distinció entre passivitat i rendició només és possible quan perdem la por a la passivitat. El que a la vegada depèn de percebre la presència contenidora del/l'altre/a, que

ens assegura que no caurem en un excés traumàtic. Això només pot tenir lloc mitjançant una noció de força que deriva, no de la negació sinó del reconeixement de la desempara, el mal, i la duresa del sofriment psíquic. En aquest cas, la forma de la connexió eròtica serveix per a comprendre el dolor psíquic, no per a actuar-lo mitjançant la complementarietat sadomasoquista. En aquest espai de terceritat el desig pot fluir a través dels circuits del dolor i la passivitat, creant noves obertures per a l'intercanvi energètic entre el *self* i l'altre/a.

JULIA KRISTEVA, és una psicoanalista lacaniana molt llegida en cercles feministes. Professora de la Universitat de París. Autora de múltiples publicacions, de les que esmento les que cita en la seva ponència: De 1997, a Fayard "Sens et non-sens de la révolte", del 2000, a Revue Française de Psychanalyse "De la passion selon la maternité". Un dels seus darrers llibres és "Hannah Arendt", de 2001, a Colombia University Press. La seva ponència va tractar d' **"Observacions sobre la sexualitat femenina"** (va ser llegida per Mariam Alizade, degut a l'absència de l'autora per motius personals). L'autora sosté que el desenvolupament psicosexual femení inclou dues versions del complex d'Edip. Al primer període, des del naixement fins la fase fàl·lica (3-6 anys), l'anomena "fase edípica primària". En aquesta etapa Freud considerava que "la nena petita és un home petit". Aquest fet va constituir per Freud el *sine qua non* de tota sexualitat. La criatura sedueix i és seduïda amb la pell i els cinc sentits, s'abandona a la sexualització psíquica de la seducció materna-paterna que, tot i que és passiva, també és reactiva i activa, així com agressiva.

En el noi, l'excitació del penis se superposa al complex rang de reaccions resultants d'aquesta invasió-seducció original, és allò subjacent que estructura la "posició femenina" del subjecte masculí. Per a la noia, la forta mobilització vaginal-cloacal, així com l'excitació clitoridiana de la nena, estructuren la seva sexualitat primària com una bisexualitat psíquica que és simultàniament passiva i activa. La invasió dels orificis és compensada no només per l'excitació clitoridiana sinó també per l'elaboració primerenca d'un vincle identificador i introjectiu amb l'objecte seductor i intrusiu constituït per la mare (recolzada a la vegada pel desig del pare). La "fase edípica secundària" es caracteritza per la tendència femenina a privilegiar la representació-idealització psíquica o amorosa més que l'excitació del *drive* eròtic. Aquest procés psíquic és una identificació reforçada per la semblança entre la nena i la mare i per la projecció del narcisisme i la depressivitat maternes sobre la nena.

Quan la dona aconsegueix superar el complex torniquet imposat per les fases edípiques primària i secundària, pot tenir la fortuna d'adquirir aquesta estranya maduresa que tan sovint manca a l'home, que es troba atrapat entre el posat fàl·lic del "macho" i la regressió infantil del "Sr. Bebè Impossible". Quan es beneficia d'aquesta maduresa, la dona pot trobar en el seu bebè, no un substitut fàl·lic o narcisista sinó la presència real de l'altre.

Una dona així, ha transformat la receptivitat cavernosa de la fase edípica primària en una profunditat psíquica: la de la *dona* que és conscient de la seva *feminitat*. Que és capaç de seducció i de competència. Una dona amb personalitat harmònica és la que sap crear una coexistència entre dona i feminitat, receptivitat i seducció, acomodació i acció: una "hermafrodita mental". Això vol dir que la Dona no existeix; que hi ha una pluralitat de versions de com ser dona i que la comunitat de dones és només d'una.

PAUL VERHAEGE, és un psicoanalista lacanià belga molt prolífic i molt obert a altres enfocaments. Professor a temps complet a la Universitat de Gent, és cap del departament de psicoanàlisi. Ha publicat els llibres: "Does the woman exist?" i "Love in a time of loneliness". La seva ponència va ser un resum del seu últim llibre, del 2001, "Beyond Gender. From Subject to Drive", publicat, com els altres a New York/London per The Other Press/Karnac, la va titular: **"Fal·làcies del raonament binari: el drive més enllà del gènere"**. En aquesta presentació va manifestar que està d'acord amb Kristeva en què les dones no es poden entendre en termes de passivitat, però va argumentar que la feminitat està més oberta a allò Simbòlic que a allò Real. Va afirmar que darrera d'aquesta discussió hi ha un tipus de raonament binari que la fa complicada, i el va explicar.

Verhaege va argumentar que darrera del gènere hi ha una antinòmia més essencial, la del *drive* entre Eros y Thanatos. Freud vincula la formació del jo a Eros i a la seva tendència a la síntesi. Aquesta idea està confirmada per Lacan i pels estudis contemporanis del vincle "apego" (Fonagy, Gergely, Jurist & Target). La formació de la identitat es basa en la mateixa motivació que la que governa els *drives*. És a dir, la criatura neix amb una tendència innata a enganxar-se tan com pot. Intenta incorporar i identificar-se amb tants aspectes com pot, traçant ponts sobre l'espai causat pel naixement. Entretant, adquireix la identitat per efecte d'Eros. Quan aquest procés ha tingut lloc suficientment, apareix l'altra tendència, a la separació i a l'autonomia. Aquest és un efecte del *drive* de Thanatos. Freud ja va percebre que aquests *drives* funcionaven barrejats en el que va anomenar "trieb Mischung".

La relació entre gènere i *drive* és secundària. És com si la dona hagués perdut la seva part masculina i la necessités. Això explica la proclivitat de la dona a la fusió i a Eros (i la seva propensió a allò simbòlic). El resultat és la penetració i la inflor de l'embaràs, en el seu intent de fusió. Cal evitar la separació. L'home, per la seva part, s'ha diferenciat de l'àlma mater original, d'aquí la seva proclivitat a la separació i a Thanatos; cal evitar la fusió. L'home i la dona estan sempre barrejats, igual que Eros i Thanatos, i no s'han d'interpretar d'una forma binària, sinó en la seva barreja particular.

En comptes d'interpretar aquesta oposició com a masculina contra femenina, la llegim com a activa contra passiva, el que no significa que passiva signifiqui femenina ni activa masculina. Freud parla d'un *drive* de mestratge, mitjançant el qual el subjecte intenta dominar l'objecte. Tant l'home com la dona temen veure's reduïts a l'objecte passiu de gaudi de l'Altre, perquè una reducció així suposa la desaparició d'una existència separada. Com a resultat, cada subjecte lluita activament per la independència i l'autonomia i al mateix temps cadascú vol unir-se a la part perduda i ser reduït/ida al seu objecte passiu. Això és el que explica perquè cada subjecte també pateix ansietat de separació. L'ambivalència resultant està present en cada individu com expressió dels dos *drives* primaris. Si lluitem contra la nostra parella, no ens enfrontarem amb la nostra divisió interna. La tendència al mestratge i la por a la passivitat tenen a veure amb la nostra por a la mort. Tota activitat humana, sigui o no sexual, està dirigida contra la nostra desaparició final en allò desconegut, més enllà d'allò Simbòlic.

Conclusions: En la discussió final del congrés es van evidenciar les diferents posicions teòriques de les autores, particularment allunyades entre les europees i les americanes.

NOTA: Disposo dels textos sencers de les ponències que he resumit i d'autorització per fer-ne còpies de la majoria d'autores/autor. Si alguna persona està interessada en alguna ponència pot demanar-me una còpia a: cgarriaga@ilimit.es